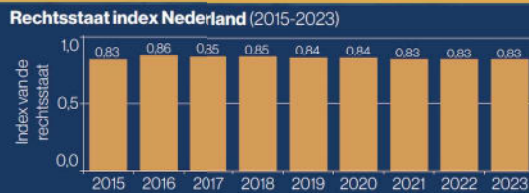

De democratische rechtsorde onder druk?!

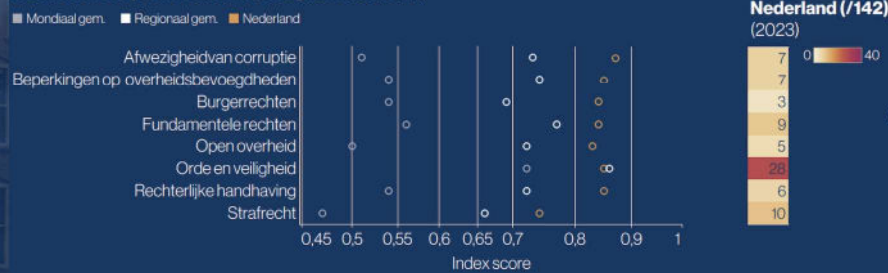

In het programma Strategische Monitor Politie kijkt HCSS naar de maatschappelijke stabiliteit in Nederland. Drie studies kijken naar verschillende maar gerelateerde dreigingen tegen de stabiliteit en continuïteit van de samenleving. In *Maatschappelijke Ontgoocheling van de Middenklasse* worden de signalen van onvrede met en wantrouwen in overheid in grot(er)e middengroepen geanalyseerd. De lagere middenklasse vreest voor de eigen toekomst, de hogere middenklasse voor de toekomst van de volgende generatie. *De staat van de Rechtsstaat* onderzoekt factoren die de vitaliteit van de rechtsstaat van de rechtsstaat kunnen ondergraven. De kwaliteit van de rechtsstaat in Nederland is blijvend hoog. Voor de bredere democratische rechtsorde - met vertrouwen in die rechtstatelijke instituties en processen als centraal element - staan echter veel seinen op oranje. Het eroderend vertrouwen van burgers in de overheid komt ook in *Het Sociaal Contract* terug. De democratische innovatie en de hervorming van de bestuurscultuur blijft steken. Zorgelijk is dat velen sceptisch staan tegenover de eigen invloed en de rechtstatelijke kennis en betrokkenheid achteruitgaat. Als het (impliciete) stelsel van verwachtingen en aanspraken tussen burgers en overheid niet meer goed functioneert dreigt een afbrokkelende legitimiteit van overheid en politiek.

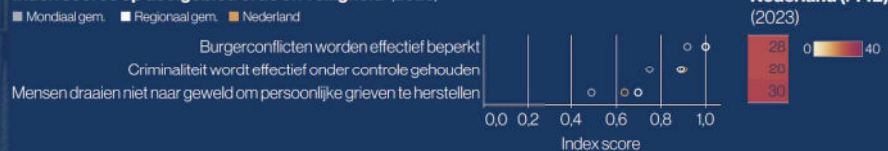
Index van de rechtsstaat: Hoe scoort Nederland ten opzichte van de rest van de wereld?

Index scores op verschillende deelgebieden (2023)

Index scores op deelgebied orde en veiligheid (2023)

Acht drijvende krachten achter de gezondheid van de Nederlandse rechtsstaat Burger

Indicatoren vertrouwen in de rechtsstaat	Periode	Trend	Trend laatste 2 jaar
Vertrouwen in politici	2018-2022	▼	▼
Vertrouwen in Tweede Kamer	2012-2022	▲	▼
Vertrouwen in andere mensen	2012-2021	▲	▲
Vertrouwen in ambtenaren	2012-2021	▲	▲
Vertrouwen in pers	2012-2021	▲	▲
Vertrouwen in politie	2012-2021	▲	▲
Vertrouwen in rechters	2012-2021	▲	▲

Er zijn signalen die duiden op een groeiend ongenoegen in de maatschappij. De vraag is in hoeverre dit verontrustend is. Een stabiele maatschappij is immers niet statisch. Er is sprake van een **dynamische ordening** die zich, normaal gesproken, geleidelijk en vreedzaam aanpast aan veranderende eisen en omstandigheden. Is er sprake van zo een evolutie? Of stapelen problemen, spanningen en conflicten zich op tot grotere problemen die onze samenleving **niet meer kan absorberen** om een staat van evenwicht, rust en orde in stand te houden?

Gevaar van een negatieve spiraal

De democratische rechtsorde is echt in gevaar als er een spiraal optreedt van (1) groeiende onzekerheid, gevoelens van kwetsbaarheid en afnemend vertrouwen in de toekomst van grot(er)e groepen burgers; (2) projectie van die negatieve gevoelens op overheid, politiek en instanties, al dan niet gevoed door matig functioneren, incidenten en affaires; (3) het samenbrengen en organiseren - veelal via de sociale media - van ontevreden individuen in protest- of anti-establishmentgroepen onder de paraplu van een narratief van onvrede, wantrouwen en/of onrecht; en (4) een proces van radicalisering van dergelijke groepen die gemobiliseerd en gefaciliteerd worden om de radicale ideeën in ontwrichtende en gewelddadige actie om te zetten.

Opkomstpercentages Tweede Kamer- en gemeenteraadsverkiezingen

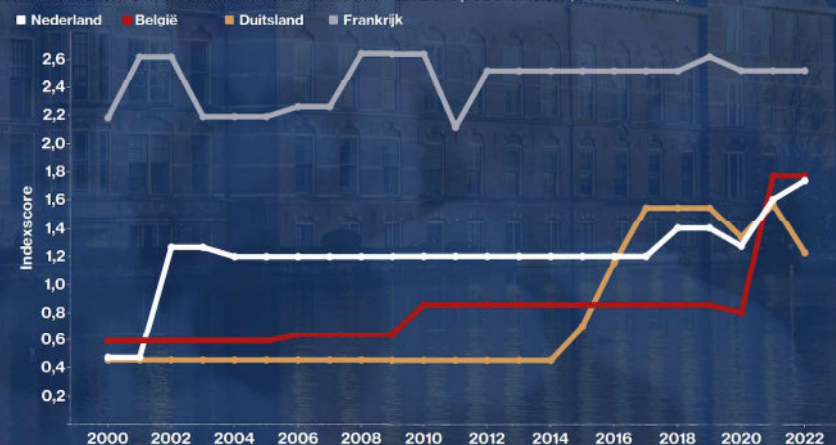
Tweede Kamer		Gemeenteraad	
Jaar	Opkomst	Jaar	Opkomst
2023	77.75%	2022	51.0%
2017	78.8%	2018	54.0%
2012	81.9%	2014	54.0%
2010	74.6%	2010	54.1%
2006	75.3%	2006	58.6%
2003	80.4%	2002	57.9%
2002	79.9%		

Indicatoren beschermingsaanspraak	Periode	Trend	Trend laatste 2 jaar
Criminaliteit effectief controleren	2015-2022	▼	▼
Aangiftebereidheid	2019-2022	▼	▼
Effectief gevangeniswezen en reclassering	2012-2022	▼	▲
Slachtofferschap traditionele criminaliteit	2012-2019	▲	▲
Veiligheidsperceptie burgers	2015-2021	▲	▼
Investeringen in landsverdediging	2012-2022	▲	▲
Investering in openbare orde	2010-2021	▲	▲
Investering in politie	2010-2021	▲	▲

Indicatoren voorzieningenaanspraak	Periode	Trend	Trend laatste 2 jaar
Huishoudens onder lage-inkomensgrens	2013-2021	▼	▼
Belasting- en premiedruk huishoudens	2011-2020	▲	▲
Groei BBP per kwartaal	2016-2023	▲	▲
Consumentenprijsindex	1963-2022	▲	▲
Inkomensongelijkheid	2013-2022	▲	▼
Vermogensongelijkheid	2011-2021	▼	▼
Armoede intensiteit	2011-2020	▼	▼
Fysieke voorzieningen	2005-2021	▲	-
Collectieve zorguitgaven	2000-2022	▲	▲
Onderwijsuitgavenoverheid	2010-2020	▲	▲

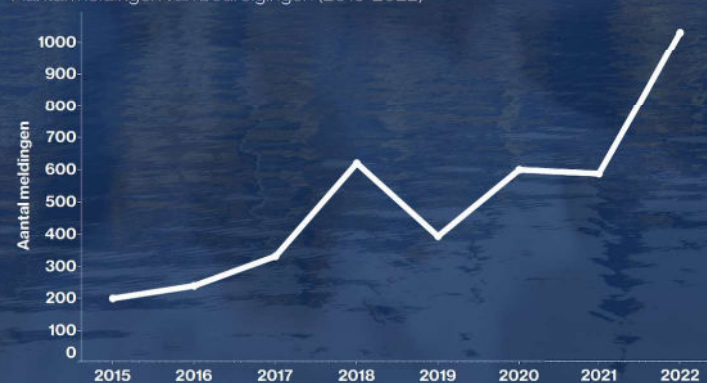
Is de samenleving verdeeld in antagonistische, politieke groepen?

Political Polarization index voor een selectie van Europese landen (2000-2022)

Bedreigingen van politici

Aantal meldingen van bedreigingen (2015-2022)

Indicatoren democratische aanspraak	Periode	Trend	Trend laatste 2 jaar
Tevredenheid met functioneren democratie	2007-2022	-	▼
Algehele relatieve democratische prestatie Nederland	2006-2022	▼	▲
Burgerlijke participatiemogelijkheden in besluitvorming	2011-2020	▲	-
Aanwezigheid klachtsystemen bij overheid voor burgers	2015-2022	▲	-
Waarborging vrijheid van meningsuiting	2013-2022	▼	▼
Begrenzing overheidsmacht	2005-2021	▼	▼

Deze negatieve spiraal wordt mede gevoed door politici die woorden gebruiken als 'schijndemocratie', zich voortdurend afzetten tegen de Europese Unie of 'de elite', veelvuldig moties van wantrouwen indienen en speculeren over een bezetting van het parlement.

Buitenlandse invloed

De radicaliseringsketen - van groeiende onvrede en wantrouwen, via online vorming van protestbewegingen, tot acties van harde kernen die de openbare orde en rechtsorde bedreigen - kan gestimuleerd worden door internationale mediaplatformen en actief gevoed door rivaliserende staten. Er is sprake van een min of meer autonoom proces van kruisbestuiving en kopeergedrag van gebruikers van internationale online platformen. Maar in dit tijdsgewricht van interstatelijke rivaliteit schuilt wellicht het grootste risico in door rivaliserende staten geïnitieerde of gesteunde manipulatie- en desinformatiecampagnes. **Daarmee worden waarheden in toenemende mate geconstrueerd en gemanipuleerd.** Dit leidt ertoe dat in het politieke en maatschappelijke debat de waarheidspercepties sterk uiteen gaan lopen. Dit draagt bij aan ideologische polarisatie.

Aantal FIMI-campagnes van Rusland en China tegen landen, organisatie en personen (okt. t/m dec. 2022)

Enkele geïdentificeerde voorbeelden van Twitterberichten door Russische trollen

@ameliebaldwin 19 Sep 2016
Retweet
Ex-moslim: "Word wakker, Europeanen! De islam wil jullie vernietigen!"
<https://t.co/oX0uimzDli> via @wordpressdotcom

@aldrich420 22 Mar 2016
#IslamKills Mijn gedachten zijn bij iedereen in Brussel ♥
#PrayForBrussels #Brussels

@ameliebaldwin 2 Apr 2017
Retweet
het @azgbelgie #EU #asiel-ontvangstcomité in actie voor de kust van #Libië - De kosten worden doorgerekend aan de EU-burgers #Prudence
<https://t.co/cyXvntp9k>

Russische beïnvloedingscampagnes

Rusland is ongetwijfeld een van de actiefste actoren in het beïnvloeden van het publieke discours in andere landen; en is hier zelfs vrij open over. Zo gaf de oprichter van de Wagner-groep Yevgeny Prigozhin niet alleen inmenging in eerdere Amerikaanse verkiezingen toe, maar gaf tevens aan dat die inmenging zal doorgaan.

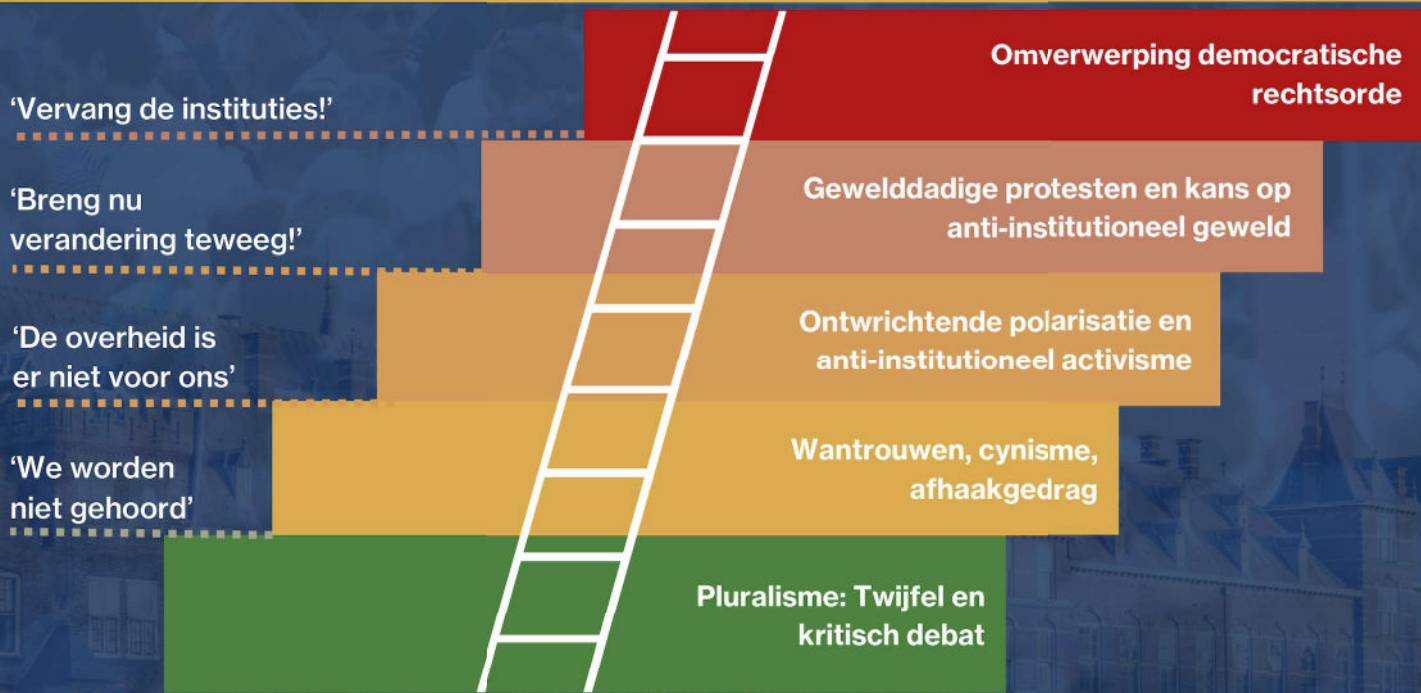
De AIVD ziet ook in Nederland voortdurende (online) beïnvloedingsactiviteiten op sociale media vanuit Rusland.

Het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken melde in september 2022 dat Rusland sinds 2014 meer dan 300 miljoen dollar heeft uitgegeven om in het geheim politici in zeker 24 landen te beïnvloeden. En dit was slechts "het topje van de ijsberg". In mei 2022 deelde de Britse overheid een onderzoek dat aantoonde hoe het Kremlin een trollenfabriek gebruikt om leugens te verspreiden op sociale media en in commentaarsecties van populaire websites.

Hoewel het uit de aard der zaak lastig is harde feiten te verkrijgen, is het aannemelijk dat hier sprake is van een alarmerende ontwikkeling die zonder interventie in de toekomst enkel zal toenemen. Een bijkomend gevaar is het vaak overschatte vertrouwen van de Nederlandse burger in de eigen informatievoorziening. Kortom: de gedeelde waarheid, van centraal belang voor de stabiliteit en het functioneren van de democratische rechtsstaat, staat onder druk.

Implicaties

De samenleving is de afgelopen decennia op beslissende wijze veranderd als resultaat van systemische ontwikkelingen en processen als globalisering, individualisering en informatisering. In het huidige tijdsgewricht komen daar steeds nadrukkelijker de impact van geopolitieke ontwikkelingen en van de klimaatcrisis bij. Absorptie van deze relatief snelle ontwikkelingen in onze samenleving gaat gepaard met turbulentie, temeer omdat verandering altijd gepaard gaat met winnaars en verliezers. Wanneer niet wordt bijgestuurd ligt een escalatieladder van gezonde debatcultuur naar wanorde op de loer. Daarbij schuilt gevaar in zelfversterkende processen. Ook kan een mogelijk langere periode van stagnerende economische groei polarisatie- en radicaliseringsprocessen verbreiden en verdiepen.

De vraag in hoeverre de negatieve tendensen progressief zijn, is moeilijk met zekerheid te beantwoorden. Wel kan de uitslag van de Tweede Kamerverkiezingen 2023 opgevat worden als een toenemende **bereidheid tot een volgende stap op de escalatieladder**: van onvrede met de bestaande politieke ordening naar protest gericht op een afrekening met het stabiele midden. Een substantiële groep kiezers aanvaardt zo politieke plannen om buiten rechtsstatelijke of verdragsrechtelijke kaders te treden. Deze burgers zijn zich niet bewust van deze implicaties (wat een gebrek aan burgerlijk engagement signaleert) en/of accepteert de 'gevestigde orde' niet langer. Beide verklaringen schetsen een situatie waarin de democratische rechtsstaat geen gegeven meer vormt. Bij elkaar genomen is er reden om waakzaam te zijn voor verdere verschriving van het vertrouwensklimaat. Twee belangrijke aangrijpingspunten hierbij zijn (1) verbetering van zichtbaarheid, toegankelijkheid en aanspreekbaarheid van publieke uitvoeringstaken (de 'menselijke maakt'); en (2) versterking van de alertheid en weerbaarheid van burgers tegen desinformatie, mede door het reguleren van sociale media.

Dit factsheet is gebaseerd op drie HCSS studies in het kader van de Strategische Monitor Politie.

Dit programma duidt actuele en mogelijke toekomstige ontwikkelingen in de internationale en maatschappelijke omgeving van belang voor de positie, rollen en taken van de politie: <https://hcss.nl/strategische-monitor-politie/>

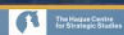

Maatschappelijke Ontgoocheling van de Middenklasse.

Optreden, Oorzaken en Gevolgen

Frank Bekkers, Elise de Jong, Laura Jasper en Elits MacLaughlin

Februari 2023

De Staat van de Rechtsstaat

Waar Staan We, Waar Gaan We Naartoe?

Linda Arentze, Diederik Dekkers, Paul Sinnig, Frank Bekkers en Tim Sweij

Mei 2023

Het Sociaal Contract

Verwachtingen en Spanningen in de Democratische Rechtsorde

Auteurs: Gerben Bakker e.o.

Februari 2024

